

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2007-09-17

UDK 316.77:81'42(497.4)"2001/2003"

DISKURZIVNA KONSTRUKCIJA SLOVENSKE NACIONALNE IDENTITETE. ANALIZA ČASOPISNIH POLITIČNIH KOMENTARJEV V OBDOBJU VSTOPANJA SLOVENIJE V EVROPSKO UNIJO

Andreja VEZOVNIK

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, SI-1000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5
e-mail: andreja.vezovnik@fdv.uni-lj.si

IZVLEČEK

Namen prispevka je pokazati, kako so diskurzi, ki so se oblikovali v obdobju vstopanja Slovenije v evroatlantske povezave, vplivali na konstrukcijo sodobne nacionalne identitete. Avtorica se pri tem osredotoči na diskurze, ki so jih v komentarjih producirali slovenski tiskani mediji v obdobju od leta 2001 do 2003. Ugotavlja, da se je slovenska nacionalna identiteta oblikovala v odnosu do 'Evrope', obenem pa tudi v odnosu do 'Balkana'. Drugačenje 'Evrope' se je kazalo predvsem skozi krekovski diskurz s konca 19. stoletja, ki poziva k domačijskosti, strahu pred tujim ter 'hlapčevstvu', kar se tudi dandanes kaže kot pomemben dejavnik konstruiranja slovenske nacionalne identitete. Po drugi strani se drugačenje 'Balkana' kaže v nacionalističnem in domoljubnem diskurzu, ki se konstituira kot podoba 'necivilizirane balkanske preteklosti'. Zasledovanje demokratičnosti naj bi slovensko identiteto namreč popeljalo od barbarske 'balkanskosti' k civilizirani 'evropskosti'.

Ključne besede: diskurz, identiteta, intertekstualnost, univerzalno, partikularno, 'Evropa', 'Balkan', Slovenija

COSTRUZIONE DISCORSIVA DELL'IDENTITÀ NAZIONALE SLOVENA. ANALISI DI COMMENTARI POLITICI GIORNALISTICI DURANTE IL PERIODO DELL'ACCESSIONE DELLA SLOVENIA ALL'UNIONE EUROPEA

SINTESI

Il contributo cerca di mostrare come i discorsi formati nei processi dell'adesione della Slovenia alle associazioni euroatlantiche influenzarono il costruirsi dell'identità nazionale slovena. La ricerca si incentra sui discorsi presenti nei commentari giornalistici sloveni nel periodo tra il 2001 e il 2003. Stabilisce che l'identità nazionale slovena si formò in relazione all' 'Europa', ma allo stesso tempo anche in relazione ai 'Balcani'. L'alterazione dell'Europa si dimostra soprattutto attraverso il discorso cattolico della fine del 19. secolo che invocò il patriottismo, la paura di fronte agli influssi stranieri e la servitù, il che rappresenta ancora oggi un fattore importante dello costruirsi dell'identità nazionale slovena. D'altra parte l'alterazione dei 'Balcani' si dimostra nel discorso nazionalista e patriottico che si costituisce come opposizione al 'passato balcanico barbaro'. Nel seguire la democraticità, l'identità slovena dovrebbe passare dalla 'barbaria balcanica' alla 'civilizzazione europea'.

Parole chiave: discorso, identità, intertestualità, universale, particolare, 'Europa', 'Balcani', Slovenia

UVOD

Slovenski narod se je skozi svojo zgodovino soočal z različnimi bolj ali manj korenitimi družbenimi spremembami. Le-te so narekovale spremembe v družbenih strukturah, diskurzih in obstoječih hegemonskih pozicijah. Navadno je to tudi čas, ko se v javnih razpravah nenadoma pojavijo številna vprašanja v zvezi z nacionalno identiteto. Kdo smo, kam spadamo, kje so naše korenine, so vprašanja, na katera navadno skušamo odgovoriti z esencialističnimi argumenti, ki zasledujejo 'pravo' bistvo narodove identitete. Identiteta je pojem, s katerim se je ukvarjala že moderna sociologija, vendar je v sodobni postmarksistični in poststrukturalistični teoriji dobil nove interpretacije. Kot pravi Bauman (1996, 18), je bil moderni 'problem identitete', kako konstruirati identiteto in jo obdržati trdno ter stabilno. Primarni postmoderni 'problem identitete' pa je, kako se ogniti fiksaciji in ohraniti odprte možnosti. Moderna teza o identiteti je torej esencialistično predpostavljala nespremenljivost identitete, medtem ko je postmoderna posledično zavezana neesencialističnemu oziroma celo antiesencialističnemu razumevanju identitete. Kot pokaže poststrukturalizem, identiteta ni nespremenljivo bistvo ali esenca, temveč je jezikovno oziroma diskurzivno konstituirana.

Pred obdobjem socializma je oblikovanje nacionalne identitete potekalo predvsem v odnosu do avstro-ogrske monarhije, ki je predstavljala močan politični, vojaški, kulturni, gospodarski in strateški center. Slovenija je imela v monarhiji bolj marginalno vlogo, posebno zaradi majhnega ozemlja, ekonomske odvisnosti in pretežno kmečkega prebivalstva. Ko je v obdobju nastanka modernih narodov meščanstvo odigralo veliko vlogo, je slovenski predmeščanski etos ostajal močan. Podpiralo ga je predvsem krščansko-socialistično gibanje (krekovstvo), ki je vzniknilo konec devetnajstega stoletja. V obdobju socialistične ureditve je Slovenija imela v Jugoslaviji pomembno vlogo, vendar po osamosvojitvi leta 1991 je vprašanje nacionalne identitete postalo ponovno aktualno, in to predvsem zato, ker je Slovenija prvič v zgodovini svojega obstoja postala neodvisna suverena država. Posledično je tudi v obdobju slovenskega vstopanja v evroatlantske povezave vprašanje identitete ostalo pomembno. Vse od odcepitve so imeli slovenski politiki za cilj: pridružiti se Evropski uniji in Natu. V javnih razpravah zato ni bilo resnih dilem o tem, ali naj Slovenija prične s procesom pristopanja.¹ Kot bom navedla v nadaljevanju, je analiza diskurza v političnih komentarjih pokazala, da se je slovenska nacionalna identiteta oblikovala v odnosu do dveh entitet: Evrope in

Balkana, ki sta oba prevzemala vlogo Drugega. Oblikovala pa se je tudi kot kontinuiteta glede na svojo preteklo konstrukcijo, predvsem tako imenovane 'slovenske hlapčevske identitete'.

V pričujočem sestavku želim odgovoriti na vprašanja, kako so evropski integracijski procesi vplivali na konstrukcijo slovenske nacionalne identitete, ali se slovenska nacionalna identiteta res spreminja ali pa jo lahko še vedno razlagamo z elementi predmodernega etosa, ki je slovensko identiteto zaznamoval na koncu devetnajstega stoletja. Kateri so temeljni diskurzi, ki so oblikovali slovensko nacionalno identiteto v integracijskem procesu, bom pokazala z analizo političnih komentarjev. Gre za 'žanr', v katerem se izražajo pretežno mnenja. Glede na tip in politiko časnika so ta mnenja bolj ali manj obtežena z ideološkimi predpostavkami (van Dijk, 1998, 21). Analize političnih komentarjev, ki so bili v slovenskih časnikih in tednikih objavljeni v obdobju od leta 2001 do 2003, smo se lotili z metodo analize besedil že v letu 2004 pod okriljem projekta *Oblikovanje spornih tem v javnosti: Metodološki korektiv longitudinalnega anketnega raziskovanja na podlagi uporabe analize besedil in procesne teorije javnega mnenja*. Takrat ga je vodil doc. dr. Andrej Pinter (glej Pinter et al., 2005). V poročilu navedene raziskave so bili tudi že podani zametki kvalitativne analize komentarjev s ključnima besedama Evropska unija in NATO. Predvidena je bila tudi publikacija, ki pa zaradi objektivnih razlogov ni ugledala luči. V pričujočem sestavku zato predstavljam to, kar bi lahko bil prispevek k omenjeni Andrejevi publikaciji. Žal ga namesto 'v njej' objavljam zdaj v publikaciji 'za njega'. Gre za kvalitativno analizo 200² političnih komentarjev. Pričujoče analize ne gre razumeti kot rezultat stroge uporabe določene kvalitativne metode, gre bolj za kombinacijo dveh pristopov, diskurzivne teorije in kritične diskurzivne analize, rezultati predhodnega kvantitativnega dela so v pričujočem sestavku popolnoma izpuščeni.

INTERPRETATIVNI OKVIR KONSTRUKCIJE SLOVENSKE NACIONALNE IDENTITETE

V skladu s poststrukturalistično teorijo Laclau in Mouffe (1987) pravita, da identiteta nastane v procesu identifikacije z določeno subjektno pozicijo v diskurzivni strukturi. V nasprotju z marksistično tezo o fiksosti subjektivnih pozicij trdita, da bi vsaka identiteta potencialno lahko bila tudi drugačna, kajti, vsaj na ravni teorije, želita ponuditi odprtost relacij v družbeni strukturi, s tem pa tudi emancipatorni potencial. V kontekstu njune diskurzivne teorije bi lahko nacionalno identiteto

1 Trditev velja za EU, ne pa tudi za NATO, kjer se je vzpostavila dokaj močna protihegemonška pozicija, katere akterji so bili predvsem intelektualna elita in del civilne družbe.

2 Na tem mestu bi se želela pristrčno zahvaliti družini Pinter – posebej Katji, da je nesebično pobrskala med gorami papirjev, ki jih je Andrej pustil za sabo, in mi odstopila vseh nekaj tisoč komentarjev, iz katerih sem nato izbrala primere za analizo.

opredelila kot 'prazen označevalec'. Nacionalna identiteta je torej vozlišče, okrog katerega poteka diskurzivni boj za hegemonizacijo njenega pomena. Različni javni diskurzi so torej v antagonističnem razmerju, saj si prizadevajo za fiksiranje pomena, torej za vsaj začasen prevzem hegemonске pozicije. Glede na diskurze, ki identitete konstruirajo, ima subjekt lahko različne identitete. Subjekt ima torej potencialno možnost, da se v dani situaciji identificira tudi drugače, zato je dana identiteta vedno kontingentna (Ibid).

Diskurzi pa niso nikdar nevtralni, vselej jih oblikujejo določene ideologije. Po mnenju Laclaua in Mouffove ideologija igra pomembno vlogo pri oblikovanju hegemonskih razmerij. Hegemonске formacije vedno vključujejo odločitve za vzpostavljajne ideološkega zaprtja nekega pomena. Althusser razlaga, da ideologija deluje tako, da med posamezniki rekrutira subjekte z operacijo, ki ji sam pravi interpelacija. Posledica interpelacije je, da posamezniki sami sebe prepoznajo kot subjekte. "Kategorija subjekta je konstitutivna za vsako ideologijo do te mere, do katere ima vsaka ideologija funkcijo, da konkretne posameznike naredi za subjekte" (Althusser, 1995, 309). Na delu je torej proces identifikacije individuumov z določeno subjektno pozicijo. Posamezniki, živeči na določenem ozemlju, ki delijo isto kulturo in preteklost, so interpelirani v določeno subjektno pozicijo, ko se jih naslavlja s povezovalnim imenom, na primer kot na Slovence. Identiteta se torej oblikuje skozi proces identifikacije z določeno subjektno pozicijo v diskurzivni strukturi.

Individuumi pa se ne 'preobrazijo' v subjekte zgolj zaradi njihove interpelacije v določeno subjektno pozicijo. Kot Subjekte se prepoznajo tudi z razlikovanjem od Drugega. Slovenci se torej prepoznajo za Slovence, ker vedo, da niso Hrvati, Italijani, Avstrijci in drugo. Identitete se torej konstruirajo relacijsko in so zato tudi točke začasnega pripenjanja na določeno subjektno pozicijo, ki nam jih ponujajo spremenljive diskurzivne prakse (Hall, 1996, 6). Identitete so konstruirane skozi razlike, to je skozi relacijo, s tem, kar niso, ali, kot temu pravita Laclau (1990) in Derrida (1981), v razmerju do konstitutivne zunanosti. "... biti nekaj vedno pomeni ne biti nekaj drugega (biti A implicira ne biti B)" (Laclau, Mouffe, 1987, 110). Seveda vse le ni tako enostavno in Derrida je pokazal, kako konstrukcija identitete vedno temelji na izključevanju nečesa drugega in vzpostavljanju hierarhije enega pola

nad drugim (Laclau, 1990, 33). Posebnost omenjene dvojice je, da je drugi pojem navadno reduciran na funkcijo slučajnosti, prvi pa pojmovan kot esenca. Potemtakem je drugi nasproten esenci prvega. Slovenec je torej enako človek, 'Balkanec' pa je zgolj znak (označena beseda) v primerjavi z neoznačeno besedo 'Slovenec'.

Proces oblikovanja slovenske identitete je kompleksen in večplasten. Poleg omenjenih dveh načinov se identiteta oblikuje tudi v odnosu do svoje pretekle konstrukcije. Bodisi da se vzpostavi kot njena negacija, lahko pa se tudi ohrani kot njena kontinuiteta. Odprta družbena struktura, ki jo predpostavlja diskurzivna teorija, govori o spreminjajočih se diskurzih in subjektivnih pozicijah, posebej kadar v družbeni strukturi pride do dislokacije. Takrat nastane priložnost za reartikulacijo hegemonskih pozicij in posledično za drugačno pomenjenje nacionalne identitete. Laclau in Mouffe v osnovi predpostavljata nevtrarno egalitarno družbeno situacijo in se osredotočata predvsem na kontingenčnost diskurzov in identitet ter zato spregledata dejstvo, da možnosti za spremembo niso vedno enake. Vsi vidiki družbenega namreč niso nujno enako odprti. V družbi imamo večinoma relativno zaprte in obstojne strukture ali konstrukte (spol, rasa, etnična pripadnost). Zato se bom v članku, poleg s prej opisanim relacijskim razumevanjem oblikovanja identitete, ukvarjala tudi z intertekstualnimi oziroma interdiskurzivnimi³ elementi oblikovanja današnje slovenske identitete v odnosu do preteklih konstrukcij.

Konstrukcija slovenske nacionalne identitete je vezana na nekatere posebnosti in značilnosti slovenske zgodovine:

- zavedanje o majhnem geografskem območju Slovenije,
- podjarmljenost Slovenije s strani močnejših in razvitejših politično-ekonomskih centrov,
- močna kulturna zavest,
- spodletela modernizacija,
- vloga krščanskega socializma.

Majhno geografsko območje se je skozi zgodovino pogosto kazalo kot pomemben del konstrukcije slovenske nacionalne identitete. Oblikovala se je ob ideji geografske majhnosti in manjšinskega statusa. Čeprav se Slovenci identificirajo z majhnostjo svojega ozemlja, pa trdim, da je geografska obsežnost vprašljiv kriterij. Definicija majhnih in velikih držav ne obstaja. Primer

3 Intertekstualnost se opredeljuje kot prehajanje enega ali več sistemov znakov v druge, pri čemer vedno nastaja razlika na deklarativni in denotativni ravni (Kristeva, 1986/1996, 111). Koncept intertekstualnosti Fairclough torej razume kot "...značilnost tekstov, ki pomeni, da so teksti polni odlomkov iz drugih tekstov, ki so lahko eksplicitno razmejeni ali spojeni s prvotnim tekstom. Ta jih lahko asimilira, jim ugovarja, jih ironizira in tako dalje" (Fairclough, 1992, 84). Fairclough (1992) intertekstualnosti razširi na koncept interdiskurzivnosti, kar pomeni, da ga ne zanima zgolj iskanje jezikovne značilnosti teksta, temveč značilnostim teksta želi pripisati pomen, ki ga je mogoče smiselno interpretirati. Fairclough razvije obširen model, ki omogoča tako analizo intertekstualnih kot tudi analizo interdiskurzivnih elementov tekstov in diskurzov, kar nam omogoča empirično preverjanje in analiziranje konstrukcije določene identitete.

Norveške je indikativen, saj je ta država zelo majhna, če vzamemo za kriterij število prebivalcev (4,2 milijona), in zelo velika, če za kriterij vzamemo geografsko velikost, ki je večja od Poljske, čeprav ima Poljska 40 milijonov prebivalcev (Šabič, Brglez, 2002). Zato trdim, da je enačaj med geografsko majhnostjo in nepomembnostjo le sredstvo za naturalizacijo marginalnega statusa Slovenije, o čemer priča tudi sledeč primer: *"Se bomo vsaj ob večjih polemikah trudili za svojo identiteto na vseh področjih. Ne bo lahko, saj smo bili v prejšnji 'federaciji' najbolj razviti, čeprav majhni, zdaj bomo pa predvsem majhni"* (Jana, 26. 11. 2002). Majhnost torej ni zaznana kot problem, ko je imela Slovenija status najbolj razvite republike v Jugoslaviji, je pa majhnost dojeta kot problem, kadar gre za odnos Slovenije do Evrope.

Iz problema majhnosti ozemlja, ki je že od nekdaj del slovenskega imaginarija, izhaja tudi splošen konsenz, da je majhno ozemlje vzrok za različne vrste dominacije, ki so jo nad Slovenijo imele druge nacije. Slovenija je bila namreč samostojna tvorba le enkrat v zgodovini, v obdobju med letoma 1991 in 2004, ko se je z vstopom v EU odrekla delu svoje suverenosti. Zaviran modernizacijski proces v Avstro-Ogrski je Slovence pripeljal do tega, da so sprejeli svoj manjšinski status. Ko je Slovenija postala neodvisna, je bila na novo odkrita slovenska identiteta, temelječa na slovenski samobitnosti, ki se jo je posebej razumelo kot nekaj direktno nasprotnega socialističnemu diskurzu. Od tod se je kazala nova in še bolj zaostrena potreba po obrambi 'lastnega' oziroma naše 'nacionalne substance' (Dolar, 2003, 25). Prav zato lahko trdim, da se je slovenska nacionalna identiteta nedvomno razvijala v odnosu in nasprotovanju do identitetnih konstruktov večjih nacij.

Kljub podjarmljenosti Slovenija, za razliko od velikih evropskih držav, ni nikdar svoje moči gradila na vojaški moči. Za razliko od velikih evropskih nacij, ki so svojo moč manifestirale predvsem vojaško, je slovenska nacionalna identiteta močena in izražena skozi slovensko kulturo. "...slovenstvo je v zadnjih tisoč letih preživelo prav skozi svojo naslonitev na kulturo, ne pa spričo svoje politične, ekonomske in vojaške moči; da je kultura nastopila prav na mestu umanjkanja in šibkosti onih drugih moči in postala stožer, okoli katerega so se lahko nato tvorili in uveljavljali zametki političnih, ekonomskih itd. programov" (Dolar, 2003, 21). Prav v odnosu med kulturo ter kulturno produkcijo Slovencev in njihovo identiteto je izhodišče za pojasnjevanje relacije med Slovenijo in Evropo. Na konstrukcijo slovenske identitete so namreč v veliki meri vplivali prav pesniki in pisatelji, kot sta na primer France Prešeren in Ivan Cankar.

Cankarjeva ideja slovenske hlapčevskosti je pravzaprav kritika persistentnosti predmodernega etosa v slovenski družbi. Različni avtorji (Žižek, 1981–1982; 1987; 1984; Močnik, 1981–1982; Rotar, 1981–1982) trdijo, da slovenski modernizacijski proces ni bil običajen. Pro-

blem vidijo že v obdobju nastajanja moderne nacionalne države. Zaradi specifičnih zgodovinskih pogojev – gospodarska, politična, kulturna in druga nemoč Slovencev pred prodirajočim nemškim kapitalom – je v ključnem trenutku oblikovanja nacionalne identitete prevladala ideološka perspektiva. Kot 'ogrožujoče' za konstitucijo naroda je videla v izgubi kmetske zakoreninjenosti, v razkroju te samorasle zakoreninjenosti, v proletarizaciji, ki jo je prinesel razvoj kapitalizma. Zato je kot osnovni nosilec slovenstva nastopil priden-varčbenobogaboječ kmet. Najčistejši zgled teh vrednot predstavlja krščanski socializem J. Ev. Kreka. Paradoks je v tem, da se je narod kot specifično meščanski pojav konstruiral v ideološki perspektivi predmeščanskosti, torej v perspektivi, ki je prav razvoj meščanskih razmerij čutila kot 'ogrožujoče' za narod (Žižek, 1981–1982, 91), saj liberalno meščanstvo ni imelo moči, da bi delovalo kot nosilec narodnega prebujanja. "V Sloveniji je torej šlo 'zares' za ohranjanje predmeščanskih družbenih razmerij" (Žižek, 1984, 156). Narod, ki utemeljuje svojo nacionalno identiteto na samem zanikanju temeljnega 'načela' narodnosti je lahko le 'napol narod', 'polovičarski' in 'kompromisarski' (Žižek, 1984, 158). Kakšno vlogo je to ideološko polje igralo v procesu oblikovanja identitete Slovencev, bomo videli kasneje.

Kot opozarjajo Močnik (1981–1982), Žižek (1981–1982) in Rotar (1981–1981), je bila krekovska ideologija v različnih diskurzivnih oblikah prisotna tudi v obdobju socializma in je ohranjala predmeščanske družbene odnose. "Zgled Slovenca, Slovenec par excellence, 'utelešanje samega rodu', je samostojen kmet, gospodarsko, politično in moralno trden in neodvisen od zmešnjav širnega sveta – in nasprotno, glavna nevarnost, ki preti slovenstvu, je zunanji in notranji razkroj samostojnih kmetov" (Žižek, 1984, 157). Krekovstvo torej ni zahtevalo neodvisne nacionalnosti, ampak je še poudarjalo podrejenost avstro-ogrske monarhiji. Slovenci so bil vedno dojeti v kontekstu nadnacionalne totalnosti. Predvsem zato je bil krekovski diskurz še vedno prisoten v konstrukciji slovenske nacionalne identitete tudi v obdobju integracijskega procesa. Kajti vsakršno dejstvo, ki bi izpostavljalo ali pričalo o uporniškem ali revolucionarnem naboju Slovencev v odnosu do nadvlade različnih nacij, je iz analiziranih besedil izpuščeno. Identiteta Slovencev se danes torej ne konstituira na diskurzivnih formacijah o zgodovinskih dogodkih, kakršni so bili na primer kmečki upor, reformacija, partizanski boj ali spor z Informbirojem.

Če se vrnem k vprašanju prevlade predmodernega etosa, se lahko ponovno sklicujem na Žižka, ki je rešitev za slovenski narod videl v proletarski revoluciji kot edinem načinu za afirmacijo slovenske nacionalne identitete. Proletarska revolucija predstavlja alternativo za spodletelo meščansko revolucijo in je popolnoma v nasprotju s krščansko-socialističnimi rešitvami (Žižek, 1984). Tudi Ivan Cankar je kot največji kritik predmo-

dernosti slovenstva razumel slovenski nacionalni problem kot problem proletariata. Ker so Slovenci najprej proletarski narod, je za njihovo konstitucijo, nacionalno svobodo in potrditev Slovenije kot nacije potrebna osvoboditev proletariata. Proletarska revolucija je torej edini način za afirmacijo slovenske nacionalne identitete (Pirjevec, 1964, 441).

V nadaljevanju izvemo, kateri diskurzi so imeli aktivno vlogo pri konstruiranju slovenske nacionalne identitete. Najprej bom pod drobnogled vzela diskurze, ki so se pojavili okrog pomenske dvojice Slovenija – Evropa, kasneje pa se bom ukvarjala tudi z dihotomizacijo odnosa med Slovenijo in Balkanom.

SLOVENSKA IDENTITETA V ODNOSU DO 'EVROPE'

Konstrukcijo slovenske identitete moram osvetliti skozi dvojico univerzalno – partikularno. Laclau (1996) pravi, da je popolni partikularizem nemogoč, ker vedno nastaja v odnosu do univerzalnega, čeprav je univerzalno samo po sebi prazen označevalec. Vendar pa univerzalno vedno vznikne iz partikularnosti kot rezultat negiranja določene identitete. V obdobju jugoslovanskih sporov je slovenski partikularizem nastal kot posledica negacije slovenskih zahtev v odnosu do takratnega univerzalnega – jugoslovanskosti. Partikularnost slovenskega pogleda se nato kot zahteva oblikuje nasproti novemu univerzalnemu – evropskosti. Hkrati pa evropska univerzalnost ni povsem konsenzualna, saj se partikularnost Slovenije kaže tudi v želji po njeni popolni avtonomnosti. 'Evropa' se v tem primeru kaže kot nevaren Drugi. Oblikovanje slovenske identitete torej hkrati poteka v odnosu do Drugega, to pa sta tako 'Balkan' kot tudi 'Evropa'. Diskurzi so temu ustrezno ambivalentni. Kadar stremijo k partikularnosti, je Evropa konstruirana kot konstitutivni Drugi. V primeru, ko smo del evropskega univerzalnega, se navadno kot Drugi konstruirata slovenska družbeno-politična polpretekla zgodovina in 'Balkan'. Evropa je po eni strani reprezentirana kot grožnja in avtoriteta, po drugi strani pa nastopa kot fantazma boljše prihodnosti, ekonomskega položaja in priložnosti.

V naslednjih poglavjih se posvečam diskurzom, ki Evropo kot kulturno in geografsko entiteto ter Evropsko unijo kot politično formacijo pozicionirajo kot opozicijo slovenski identiteti. Predstavljam predvsem tiste vidike slovenske identitete, ki jih je oblikoval krekovski diskurz, saj prav ta v veliki meri vpliva na odnos Slovencev do univerzalnega simbolnega polja.

Domačijski diskurz

Zaradi dolgotrajne podjarmljenosti Slovencev je njihova identiteta vezana predvsem na partikularnost domačega in na strah pred univerzalnim zakonom tujega. Musek (1994, 173–174) razlaga, da se Slovenci počutijo kot otroci, ki jih je izoblikoval tujec. Temu ustrezna je metafora, ki Slovenijo personificira kot otroka, 'Evropi' ali Evropski uniji pa pripisuje mačehovski odnos. "*Unija ni mati naddomovina, ki bo poskrbela za nas, svoje otroke. V Bruslju nas bodo upoštevali toliko, kolikor se bomo za to potrudili sami*" (Dnevnik, 17. 4. 2003).

V kolektivni zavesti se Slovenci torej istovetijo z majhnostjo, neobglenostjo, marginalnostjo in provinci- alnostjo, ki jim neprestano grozi tujec. Zato je koncept tujca in odtujenosti močno prisoten v slovenski kulturni zgodovini, kar je razvidno tudi iz Cankarjevih del. Kako lahko s pomočjo Cankarja razlagamo slovensko domačijskost in zaprtost, osvetljuje Pirjevec (1964) in Žižek (1987, 35). Avtorja poudarjata, da je Cankar pogosto obravnaval dualizem med partikularnostjo domačnosti in univerzalnostjo tuje učenosti. Tu nastane problem, ker se identifikacija Slovencev z njihovo nacijo ne more zgoditi, če je identiteta razpeta med dve omenjeni alternativni. Njegovi junaki so bili razpeti med tujo učenostjo in domačnostjo oziroma materinskostjo (Pirjevec, 1964).

Mati je bila za Cankarja vrhovni etični princip in prav zato v njegovi simboliki zavzema tako močno vlogo. Pirjevec (1964, 437) pravi, da "se pri Cankarju kot njegov nad-jaz, *superego*, ni pojavil oče, marveč mati". Vendar kaj pomeni, če kot nosilka 'nadjaza' nastopi mati in ne oče? Normalni očetovski 'nadjaz' deluje tako, da nas s 'prepovedjo incesta' iztrga samorasli partikularnosti in odpre širši univerzalnosti. Subjekt sam teži k zaprtosti domačega kroga, nadjaz pa ga prisili, da se povzpne do univerzalnosti. Tuje torej nastopi kot zunanja travma, kot nekaj, kar od zunaj ogroža domače. Odločilen prelom je, ko se subjekt identificira ravno s tem, kar se mu je sprva prikazovalo kot zunanja sila negativnosti (Žižek, 1982, 245–246). Tuja učenost torej ni več doživljena kot tuja, marveč kot del subjekta samega, kot tisto, kar je že na delu v poziciji, od koder govori, in zato postavlja na laž sleherno neposredno identifikacijo z domačim. Iz tega sledi tudi Žižkova (1987, 38) ugotovitev, da je cankarjanski lik matere v bistvu simptom potlačene resignacije nad zmago univerzalnega zakona. Mati nastopi kot utelešenje domačije, torej kot nosilka univerzalnega zakona.⁴ "Mati kot nosilka 'nad-jaza' zato ni nekaj izvirnejšega od očetovskega 'nad-jaza', marveč vselej že *reakcijska tvorba*, reakcija na to, da se subjekt ni zmozel identificirati s

4 V psihoanalitičnih terminih bi lahko rekli, da če Božje ime deluje kot instanca univerzalnega Zakona, ki nas iztrga zaprtosti incestuoznega razmerja z Materjo-Domačijo, t.j. kot instanca 'simbolne kastracije', tistega Tretjega, ki blokira skladnost dualnega-zrcalnega razmerja mati-sin, grobo povedano: kot nadjaz, Cankar razreši zagato 'neponotranjenega Zakona' (klinično rečeno 'nerazrešenega Ojdipa') tako, da mu kot nosilec ideala-jaza nastopi Mati (Žižek, 1987, 38–39).

Tujim, da ni zmožen vzeti nase prehoda v medij Uni-verzalnosti: tako kot je drugotna reakcijska tvorba tudi sleherna ideologija 'domačije', 'vrnitev h koreninam', 'organskosti', 'samoraslosti' itn." (Žižek, 1982, 247).

Močna vloga matere v slovenskem imaginariju ni naključna. Musek (1994, 170–171) poudarja, da je raz-log za to, da je mati postala nosilka nadjaza, pravzaprav odsotnost moških v slovenskih družinah, predvsem v 19. stoletju. Glavni vzroki so bili vojaščina, sezonsko delo in emigracija pa tudi močan kmečki in podeželski etos in zakasnel razvoj meščanstva. Kajti kmečka in podeželska kultura je karakteristično bolj tradicionalna in vezana na ženski ideal.

Pravkar zapisano seveda ni samo sebi namen, to je potrebno prenesti na raven oblikovanja slovenske narod-ne identitete. Tu moram ponovno slediti interpretacijam Žižka in Pirjevca, ki trdita, da je Cankarjeva ljubezen do matere simbol za patriotsko ljubezen do domovine. Vendar ne gre zgolj za arbitraren nacionalni problem, temveč problem majhnega kmečkega naroda, ki je bil vedno v podrejenem položaju glede na druge – tuje nacije. Zaradi specifičnih zgodovinskih razlogov, kot so ekonomska in kulturna šibkost Slovencev pred vdorom nemškega kapitala, je kot poglobitveni trenutek v obliko-vanju slovenske nacionalne identitete nastopila ideo-loška perspektiva, ki je poudarjala, da je največja ne-varnost za narod prav izguba kmetijske zakoreninjenosti v razvijajočem se kapitalizmu. Ta se kaže tudi v političnih komentarjih, ki obravnavajo vstop Slovenije v Evropsko unijo. Dojemanje slovenske majhnosti kot problema za njeno suverenost in samobitnost je bilo namreč zelo pogosto. Za začetek si pogledajmo dva jezikovna meha-nizma, s katerima se bomo srečali v nadaljevanju in prek katerih se v prvi vrsti konstruira tudi domačijski diskurz.

Personifikacija

Antropomorfna reprezentacija Evrope kot 'nevarne pošasti, ki bo pojedla nemočno Slovenijo', je v politič-nih komentarjih zelo pogosta. "Personifikacija je poseb-na oblika metafore, ker povezuje dve različni si kon-ceptualni polji, to je koncept s semantičnimi značil-nostmi (- človek) s konceptom (+ človek). Rezultat je antropomorfizem" (Wodak et al., 1999, 44). Abstraktnim identitetam, na primer nacijam, je s personifikacijo dodeljena človeška oblika (de Cillia et al., 1999, 165). Skupno jim je dejstvo, da se uporabljajo za pomenjenje različnih pojavov v svetu v počlovečeni, antropomorfni obliki. Te metafore so zelo sugestibilne in v navezavi na mentalne konstrukte nacije implicirajo znotraj-nacional-no enakost in podobnost, saj je moč te metafore ravno v tem, da spodbuja identifikacijo naslovnikov s personi-ficiranim kolektivnim subjektom (Wodak et al., 1999, 44). Personifikacija tudi omogoči, da sporočevalec dolo-čenega akterja razbremeni odgovornosti, tako da ga

semantično ohranja v ozadju. Pogledajmo si ponazoritev na primerih:

"Še posebej v Sloveniji obstaja ta zgodovinski urangst, da nas bodo veliki narodi oziroma države požrli" (Finance, 31. 1. 2003).

"Vem in razumem, da nas je strah. Ali nas ne bodo veliki partnerji preplavili in 'pojedli'? Ali bomo sposobni preživeti v odprtem svetu in ohraniti svojo slovensko samobitnost?" (Delo, 1. 2. 2003).

Veliki evropski narodi so reprezentirani kot tuji in nevarni, poleg tega so personificirani, kar občutek ogroženosti še poveča, saj je iz neke abstraktne entitete simbolno prenešen v konkretnega – počlovečenega ak-terja.

Kot kaže naslednji primer, se kot osnovni problem odnosa Slovenija-Evropa predpostavlja izguba suvereno-sti in nacionalne identitete zaradi majhnosti slovenskega geografskega ozemlja.

"...identiteta naroda pa je nekaj, kar sega čez okvire dnevnooperativnih meril. (Podobno je z merjenjem suverenosti in njenega oddajanja na oltar skupne evrop-ske države; kar je 'malo' suverenosti za velike narode, ni malo za tako majhne, kot je slovenski.) Od te identitete je seveda odvisno, po kakšnih poteh in s koliko po-končnosti in samozvesti ter s koliko uslužnosti in kle-čeplaznosti bo šla Slovenija v Evropo" (Nedelo, 6. 5. 2001).

V tem primeru je slovenska suverenost personifi-cirana kot nevesta, ki je oddana na oltar evropske dr-žave. Slovenija zaseda le pasivno pozicijo. Lingvistično gledano Slovenija nima nobene možnosti za avtonomno delovanje. Če analiziramo konotacijo metafore, se pasivna pozicija dodatno izkazuje. Nevesta je namreč v tradicionalni miselnosti simbol za pasivni subjekt, saj jo mora oče, kot predstavnik družine, izročiti soprogu – torej univerzalnemu, kar pa pomeni izgubo njene ne-odvisnosti. Navedeni primer nam torej govori, da sprejemanje univerzalnega zakona implicira izgubo na-cionalne suverenosti.

'Mi' Slovenci

Lingvistično je razlikovanje med Slovenijo in 'Evro-po' največkrat ubesedeno z zaimkoma 'mi' in 'oni', ki izražata prvo in tretjo osebo množine. Odnos do naroda se dojema kot odnos do 'naše vrste – reči, ki je drugi nimajo, ki 'nas' loči od 'njih' (Salecl, 1993, 148). V analiziranih komentarjih je dihotomija pogosta, posebej kadar se besedilo nanaša na slovensko suverenost na-sproti evropski dominaciji. Avtor besedila lahko občin-stvo združi v "eno samo interesno skupino tako, da z uporabo zaimka 'mi' znotraj nje zabriše razlike o izvoru, veroizpovedi, razredu in življenjskem stilu" (de Cillia, 1999, 164).

Zgodovinsko gledano je bila Slovenija vedno pod okriljem drugih nacij ali nadnacionalnih tvorb in to

dejstvo je vidno tudi v konstrukciji slovenske identitete v političnih komentarjih. Že krekovstvo je odnos Slovenije do drugih nacij obravnavalo kot grožnjo za finančno in ekonomsko suverenost in tak nazor se kaže tudi v naslednjih primerih.

"Tujega kapitala se otepamo kot hudič uši. Raje smo gospodarji na svoji njivici – Slovenska smer! – kot da bi se udinjali brezdušnemu tujcu" (Mladina, 26. 2. 2001).

Prva oseba množine je rabljena, da se poudari povezanost velikega števila ljudi oziroma da se oblikuje občutek skupnosti. Pomanjševalnica 'njivica' v tem kontekstu konotira majhno teritorialno ozemlje, na katerem živijo pretežno kmetje. Stavak 'Slovenska smer!' pa ponovno priča o nekem skupnem cilju ali modusu operandi, kar ponazarja predmeščanski etos in zapiranje v domačijskost.

"Še globoko v časih nekdanje Jugoslavije smo se 'pogovarjali' v nemških markah, na zahodnem koncu še v lirah, in tudi z dolarji, markami, s franki, šilingi... smo se kar dobro znašli. ... od tolarja se bomo morali posloviti že po dobrem desetletju njegove zgodovine. ... Marsikomu bo slovo od svojega nacionalnega simbola, in denar to nedvomno je, težko" (Primorske novice, 4. 1. 2002).

V tem primeru so močnejše in dominantnejše države simbolizirane kot denarne valute. Zaimek 'mi' – torej prva oseba množine ('smo se') se nanaša na Slovence na splošno. V tem primeru lahko govorimo o 'zgodovinskem 'mi' (Wodak et al., 1999; de Cillia et al., 1999), kar pomeni, da 'mi' ohranja kohezivnost in razsežnost neke skupnosti, tako da potencialno vključuje tudi vse v preteklosti živeče sonarodnjake.

Poudarjanje razlike od tujega se kaže tudi v svojilnih zaimkih, na primer 'naše':

"Ni treba biti ravno finančni strokovnjak, da bi dognali, da usodno nevarnost razprodaje naših bank... tujemu kapitalu" (Delo, 1. 12. 2001).

Sklenem lahko, da je reprezentacija statusa Slovenije vezana na dominacijo drugih evropskih držav in evropske skupnosti kot celote. Predpostavljena dominacija pa je naturalizirana z različnimi zgodovinskimi dejstvi.

Slovenci kot pridni, ubogljivi in učinkoviti

'Bodi svoje sreče kovač!' se glasi osnovni krekovski rek, s katerim se identificirajo pridni, ubogljivi in pokorni Slovenci. Čeprav se na prvi pogled zdi, da rek kliče po protestantskem individualizmu in afirmaciji posameznika kot subjekta, s tem nima nič opraviti. Gre namreč za krščansko-socialistični etos. Protestantsko meščanstvo se namreč osredotoča na akumulacijo kapitala, medtem ko krekovstvo glorificira kult dela, karakterističen za predmoderno obdobje. Rek meri na samostojnost kmeta, navezanega na svoje posestvo in neodvisnega od zunanjega sveta. 'Bodi svoje sreče

kovač!' pomeni: ne išči vzroka svojih težav zunaj sebe in se ne upiraj, marveč okrepi svojo vzdržnost, moli, delaj in varčuj. Človek mora delati, saj le delo lahko človeka odreši grehov (Žižek, 1981–1982; 1987). Poglejmo, kako se enak diskurz kaže v političnih komentarjih.

"Še bolje, če bi se letos izpolnila tudi želja po Natu,...kar si lahko zagotovimo z lastno prizadevnostjo in prepričljivostjo" (Delo, 4. 4. 2001).

"Ob pregovornem hlapčevstvu slovenskega značaja se moj optimizem še zmanjša. Evropa sama od sebe Sloveniji ne bo nič poklonila. Pravice si bomo morali sami izbojevati... Tudi svoj jezik bomo morali sami spoštovati in sami zaščititi, svojo kulturo pa sami poznati, promovirati in biti najprej sami nanjo ponosni" (Primorske novice, 7. 2. 2003).

Oba primera nazorno kažeta na reinterpretacijo zgoraj navedenega krekovskega reka. V prvem primeru je raba prve osebe množine mišljena za vse Slovence, ki so kot akterji pozvani k pridnosti in prizadevnosti, na katero lahko sami vplivajo, da bi dosegli narodov cilj. V drugem primeru izstopa svojilni zaimek 'svoj', ki poudarja ekskluzivnost slovenske kulture in jezika – dva najpomembnejša slovenska nacionalna simbola. Navsezadnje beseda 'zaščititi' vsebuje "implicitno predpostavko" (glej Fairclough, 1992), da Sloveniji preti nevarnost, kar opravičuje njeno zapiranje v domačijskost.

Kot kažejo naslednji primeri, se v odnosu do Evrope pogosto pojavljajo persoinifikacijske metafore, ki Slovenijo prikazujejo kot učenko, Evropo pa kot učiteljico. Uporaba te metafore Evropo konstruira kot Drugo.

"...Slovenija se je v zadnjih letih v pripravi na sprejem v Evropsko skupnost izkazala kot 'najbolj pridna učenka v razredu'..." (Večer, 29. 12. 2001).

"Leta 2002 bomo opravljali še zadnje izpite za vstop v Evropsko skupnost..." (Večer, 29. 12. 2001).

V persoinifikacijskih metaforah ima Slovenija vlogo pridne učenke, medtem ko je Evropa reprezentirana kot učiteljica. *"...učiteljica Evropa..."* (Večer, 15. 11. 2003). To pomeni, da je Evropa na položaju avtoritete, do katere ima Slovenija dvojni odnos. Po eni strani je Evropa grožnja, po drugi pa nekaj pozitivnega in bolj razvitega, po čemer se je potrebno zgledovati.

"...sodelovanje z bogatimi in močnejšimi, ki imajo tudi več znanja in izkušenj, nam bo koristilo" (Delo, 1. 2. 2003).

Krekovska ideja o pridnih, varčnih in ubogljivih Slovencih je ponovno vzniknila v obdobju integracijskega procesa. Če predpostavljam, da se hegemonski boj okrog definiranja identitete navadno pojavi v obdobju intenzivnih družbenih sprememb in celo ob dizlokaciji v strukturi – na primer vključitev Slovenije v Evropsko unijo – se zgodi tudi re-afirmacija diskurzov, ki so v preteklosti pomembno konstruirali slovensko nacionalno identiteto. Primeri političnih komentarjev pričajo o tem, da so Slovenci še vedno interpelirani v pridne in ubogljive subjekte, čeprav se to dogaja v dveh različnih

pomenskih verigah. Prvo, priden – prizadeven – učinkovit, sem pravkar prikazala in jo lepo ponazarja tudi sledeč primer: *"Mi pridni Slovenci pa smo prvi in verjetno še vedno edini med kandidatki, ki smo vzpostavili sistem skupne kmetijske politike..."* (Finance, 28. 10. 2003). Druga, ki predstavlja nekakšno radikalizacijo prve, pa se glasi priden – ubogljiv – pokoren (Žižek, 1981–1982, 85). Lotila se je bom v naslednjem poglavju.

Slovenci kot narod hlapcev

Meja med pridnostjo, prizadevnostjo in hlapčevstvom je zelo tanka. Hlapčevstvo lahko razlagamo kot negativno radikalizacijo teh načeloma pozitivnih lastnosti. Imenovanje Slovencev za narod hlapcev izhaja iz Cankarjeve kritike slovenskega katolištva. V slovenskem kolektivnem imaginariju je slovenska identiteta močno vezana na njegovo videnje Slovencev kot naroda hlapcev. Cankar je Slovence imel za narod, ki je nesposoben svobodne zgodovinske akcije, torej kot narod, ki ni sposoben, da bi si 'pisal sodbo sam'. Slovenski narod je poimenoval za 'hlapčevsko drhal', ki nikakor ni zmožna biti svoboden zgodovinski subjekt, temveč mu 'usodo krojita frak in talar' (Pirjevec, 1968). Če se sklicujem na Cankarjevo dramo *Hlapci*, so Slovenci to priložnost zamudili v obdobju protireformacije. Slovenski narod se je ohranil tako, da je hlapčeval.

Cankarjevo imenovanje (naming) je še danes močno prisotno pri konstruiranju slovenske identitete. Poglejmo, kaj je zapisal Cankar in kako se je to kasneje sprevrglo v del slovenske samozaznave. "Zdaj pregledujem zgodovino protireformacije. Takrat so v naših krajih pobili polovico poštenih ljudi, druga polovica pa je pobegnila. Kar je ostalo, je bila smrdljiva drhal." (Cankar, 1994, 33). Kasneje v drami besedno zvezo 'smrdljiva drhal' zamenja z besedo hlapci. "...Hlapci! Za hlapce rojeni, za hlapce vzgojeni, ustvarjeni za hlapčevanje! Gospodar se menja, bič pa ostane in bo ostal na vekomaj, zato ker je hrbet skrivljen, biča vaje in željani!" (Cankar, 1994, 56).

Povezavo med imenovanjem (naming) in identiteto razumem v kontekstu diskurzivne teorije, ki se opira na Lacanovo psihoanalizo. "Medtem ko je za večino družbenih ved 'skupina' entiteta, ki obstaja pred samim procesom imenovanja, v teoriji hegemonije družbeni akter obstaja le v tolikšni meri, do katere je podvržen imenovanju" (Marchart, 2005). Laclau teorijo hegemonije zato reformulira v teorijo imenovanja. Če identiteta dane družbene skupine ne izvira iz neke trdne podlage znotraj družbenega (na primer pozicije znotraj produkcijskih razmerij), je lahko zgolj rezultat procesa hegemonijske signifikacije oziroma artikulacije. Edino, kar ohranja skupino, je torej ime, ki izhaja iz omenjenega procesa. Ime torej "ne izraža enotnosti skupine, ampak postane njen temelj" (Marchart, 2005). Šele lacanovski

pristop torej poskrbi za preboj: identiteta in enotnost objekta sta rezultat operacije imenovanja (Laclau, 2005, 104).

V analiziranih komentarjih se imenovanje Slovencev za hlapce eksplicitno kaže:

"Hlapci na poti v Babilon" (Primorske novice, 29. 3. 2003).

"Slovenci namreč še zdaleč najraje previdno in udobno pustimo, da nas tok nosi s seboj...Radi vemo, kakšno je trenutno pravilno vladajoče mišljenje, ne branimo se napotkov, kaj naj si mislimo in kako naj se vedemo" (Nedelo, 7. 7. 2002).

"Slovenec pa se na nove razmere niti ne bo tako težko privaditi: nekoč smo imeli partijske komisarje, sedaj imamo evropske komisarje. Nekako smo tudi navajeni na diktat... toda že nekajkrat smo pokazali, da se Slovenci v vseh razmerah dobro znajdemo" (Večer, 1. 10. 2001).

Prvi primer Slovence eksplicitno imenuje za hlapce, medtem ko sta druga dva bolj implicitna in navajata le značilnosti, ki se jih navadno povezuje s hlapčevstvom, kar se posebej v tretjem primeru skuša naturalizirati. Predstavljena je kot nekaj običajnega, saj je bila Slovenija v obdobju skozi zgodovino ves čas pod 'dikta-kom' tujih nacija, kot da drugih možnosti pravzaprav sploh ni imela.

Naturalizacija se kaže tudi v besedah, kot je na primer 'pač'. Z njo je izražena vdanost, nemoč: takšni smo in tako naj tudi ostane, ker smo pač takšni. Tudi označevalca slovenskosti z izrazoma 'drobtinčarstvo' in 'preračunljivost' se v interpretacijah navadno pripisujeta hlapčevstvu oz. sta pojmovana kot negativni lastnosti, v kateri interpelira krekovstvo.

"Slovenci smo pač takšni. Drobtinčarji" (Delo, 9. 1. 2003).

"Slovensko je preračunljivo: proti vojni smo, če bodo tudi drugi proti, kolikor pa bodo drugi podprli ZDA, smo tudi mi za" (Mladina, 10. 3. 2003).

Preseganje hlapčevstva in bujenje narodne zavesti

Želja po preseganju hlapčevske identitete je v bistvu težnja po ohranjanju partikularnosti. Gre za posledico integracijskega procesa, ko zaznavanje spremembe spodbudi vprašanja izgube oziroma ohranitve nacionalne identitete. Rek 'Bodi svoje sreče kovač!' je v političnih komentarjih zavzel tudi drugo, bolj odporniško in narodnozavedno obliko, ki se je mestoma kazala v nacionalistični retoriki. V sledečih primerih komentatorji navajajo nerazrešene dileme, ki se nanašajo na definiranje slovenske nacionalne identitete.

"Bomo potem, ko bomo člani obeh klubov, imeli svoja stališča in jih tudi zagovarjali? Bojim se, da ne...Dolež se je obnašal samo kot pridni učenec, ki marljivo, brez večjih pripomb izpolnjuje to, kar so mu naložili veliki...vsi so se obnašali enako: hlapčevsko."

...vse kaže, da iz enega protektorata silimo v drugega, samo da bi se otresli neznosnega bremena odgovornosti pred samim seboj in svetom" (Primorske novice, 29. 3. 2003).

Avtorji političnih komentarjev pogosto pozivajo k preseganju hlapčevske identitete, kot v primeru: "Da bi bili 'mesto' in ne 'vas', je potreben občutek obstojnosti, ravnotežja, izogibanja ponižnosti in ustrežljivosti" (Mladina, 7. 1. 2002). V tem primeru je dualnost mesto-vas metafora za moderni in predmoderni etos. Vstop v Evropsko unijo je prikazan kot zadnja možnost, da se Slovenci otresejo hlapčevskosti. "Pri tem ne dvomimo, da bomo kot narod postali samozavestnejši in da se bomo (upajmo) dokončno poslovili od Cankarjeve oznake, da smo 'narod hlapcev'..." (Demokracija, 20. 3. 2003).

Značilna je tudi retorika, ki poudarja samozadostnost: "... evropskega denarja niti ne potrebujemo, saj vse zmoremo sami" (Večer, 27. 11. 2002), emocionalnost in viktimizacijo:

"Svoje preživetje in varnost smo z davki in krvjo plačevali kakim sedmim državam, v kritičnih trenutkih pa smo vedno ugotovili, da se lahko zanesemo samo nase" (Delavska enotnost, 20. 3. 2003). Navedeni dramatičen govor hoče vzbujati intenzivna čustva.

"Ukrivljena drža 'pogajalcev', ki tiho in ponižno hodijo k evropskim veljakom in s sklonjeno glavo pricaplajo nazaj... Človek tako nehote dobi vtis, da mora Slovenija storiti veliko več pri vključevanju kot druge države na čakanju. Kaj pa ponos? Zagotovo v Evropo, toda s pokončno držo! Mar se ta oblast sramuje te države, tega naroda, teh korenin?" (Demokracija, 12. 4. 2001). V prvem delu primera se pojavi kar nekaj predpostavk o hlapčevski drži slovenskih politikov v odnosu do Evropske unije. V drugem delu pa avtor skuša preseči hlapčevsko identiteto z dvigovanjem narodne zavesti. Svoje videnje utemeljuje esencialistično – torej z naturalizacijo oziroma legitimizacijo, sklicujoč se na 'nacionalne korenine'. V tem se kaže esencialistični način dojemanja in homogeniziranja naroda in njegove zgodovine.

Mazohistična introjekcija

Krščansko-socialistični konceptiji slovenskega naroda je lastna razsežnost, ki jo Žižek imenuje 'introjekcija' spora oziroma obrnitev agresivne energije nazaj vase. "... ob vsem jamranju nad žalostno usodo Slovencev v sodobnem svetu, nad 'brezčutnim' tujim kapitalom, ki izkorišča in proletarizira naše 'delovne sloje' itn., krščansko-socialistična konceptija nikoli ne nalaga 'agresivnega' reagiranja, dejavnega boja zoper nasprotnika, marveč najprej že vzrok težav napol 'ponotranji', kot da smo bili mi sami tisti, ki smo s svojimi slabostmi omogočili sovražnikov prodor ... nato pa se rešitev vidi predvsem v tem, da mi sami še bolj vztrajamo v 'de-

lavnosti, varčnosti, zadovoljnosti in krščanski potrpežljivosti'" (Žižek, 1987, 30). Viktimizacija in mazohistična introjekcija problematičnega odnosa s tujino je razvidna iz sledečih primerov:

"Evropska javnost nas je spet uvrstila na začetke med vsemi kandidatki za vstop v Evropsko unijo, med najmanj priljubljene države. Pravzaprav se ne bi smeli čuditi, da nas Evropa ne mara..." (Tednik Ptuj, 10. 5. 2001).

"Ali se vam ne zdi, da vse skupaj ni več pogajanje, ampak le še diktat EZ, ki nas že sedaj obravnava bolj kot nebodigatreba..." (Družina, 28. 7. 2002).

Pravi odgovor torej ni divje upiranje, ampak predvsem slovenska notranja samosprememba. "Slovenija se ne širi in ne krči, le polepšat in izboljšat se mora..." (Slovenska panorama, 23. 7. 2003).

Pri procesu identifikacije Slovencev z dano subjektivno pozicijo je zanimivo, da se poudarjajo predvsem negativne lastnosti, medtem ko so druge evropske nacije svojo identiteto konstruirale predvsem na lastnostih, simbolih in dosežkih, ki jih vrednotijo kot pozitivne (na primer galska mitologija, kosovski mit in drugo). Reprezentacija Slovencev kot naroda hlapcev pa nosi negativno konotacijo, čeprav so se v procesu vstopanja v Evropsko unijo kazali različni pozivi preseganja hlapčevske identitete. Imamo torej dva ekstrema, na eni strani se hlapčevska identiteta kaže skozi mazohistično introjekcijo slovenskega odnosa z 'Evropo', na drugi strani se narodnobuditeljski diskurz zlahka sprevrže v nacionalističnega, posebej ko se slovenska nacionalna identiteta konstruira v odnosu do 'Balkana'.

SLOVENSKA IDENTITETA V ODNOSU DO 'BALKANA' IN SOCIALIZMA

Vsakič ko se odpre vprašanje 'nacionalne substance', se nujno trči tudi ob kopičenje tujkov, tujerodnih vrinkov, ki da jo ogrožajo in ji ne dajo dihati. Potrebno jih je nevtralizirati, izločiti in onemogočiti, jim odmeriti kakšen oddaljen prostor proč od oči javnosti. Po osamosvojitvi so ti tujki napolnjeni z vsebino socialistične in jugobalkanske preteklosti. Po drugi strani pa so vplivi Zahoda dobili novo podobo 'Evrope', ki nas utegne pohrustati in v kateri se bomo utopili, če ne bomo stopili v bran 'lastnega' (Dolar, 2003, 25–26). Do sedaj sem skušala osvetliti persistentnost krekovskega diskurza pri obravnavanju odnosa med Slovenijo in Evropo, v nadaljevanju prikažem še drugo plat konstruiranja slovenske nacionalne identitete, ki se oblikuje v odnosu do 'Balkana' in jugoslovanske socialistične preteklosti. Pomenska veriga, ki označuje slovensko identiteto v luči tega odnosa, je "priden – prizadeven – učinkovit" Slovenec (Žižek, 1981–1982, 85). Temu nasproti se izgraja predstava o 'lenem – kaotičnem – lažnivem Balkancu'. Na konotativni ravni gre za razkol med 'civiliziranim Slovincem' in 'barbarskim Balkancem' ali ne-

demokracijskim jugonostalgikom. Ob tem mi verjetno ni potrebno izgubljati besed, kateri pol omenjene dvojice zavzema hegemonsko pozicijo.

Zapuščanje Balkana in socializma

"*Identiteta od Balkana do Evrope*" (Mag, 26. 3. 2003) se glasi eden izmed naslovov številnih političnih komentarjev, ki se ukvarjajo tudi z odnosom Slovenije do Balkana in Evrope. Pri tem postavljajo v ospredje tranzicijo slovenske identitete od 'balkanske', za katero je značilno, da je vplivala na slovensko v obdobju Jugoslavije, do 'evropske', ki naj bi vpliv šele pridobivala in ga imela tudi v prihodnosti. Tu gre za dve različni zapolnitvi univerzalnega. Univerzalno se kot prazno ali pomensko nično polje zapolni z novo hegemonistično pozicijo. V časih Jugoslavije je bila to ideja socializma s svojimi vrednotami in normami, sedaj pa gre za evropskost, kar kaže naslednji odlomek:

"...naša država se je po dvanajstih letih negotove mednarodne tranzicije dokončno odcepila od Balkana in se pridružila razvitemu zahodnemu svetu. Sanje so takorekoč postale resničnost..." (Mag, 27. 11. 2002). Iz navedenega primera lahko z analizo implicitnih predpostavk (Fairclough, 1992) izluščim nekaj 'značilnosti' Balkana. Ker citat govori o razvitem zahodu kot najpomembnejši pridobitvi opuščanja Balkana, gre pravzaprav za implicitno sporočilo, da je Balkan nerazvit. Vendar pogledajmo še naslednji primer, ki bolj nazorno utemeljuje, zakaj se je smiselno pridružiti Evropski uniji:

"*Slovenija ima veliko zgodovinsko priložnost, da se 1. maja 2004 dokončno odreče svojim komunističnim koreninam, ki sežejo globoko v čas pred letom 1991... Priključitev Uniji pomeni enkratno priložnost, da za večno prekinemo s propadlo jugoslovansko miselnostjo... Slovenija bo s prvim majem 2004 in pridružitvijo EU dobila tudi priložnost, da se nepreklicno odreče pogubni balkanski inflacijski navadi in sprejme temeljno ekonomsko pravilo zahodnega sveta... Hkrati bo ta dan velik poraz za vse jugonostalgike, ki ne morejo in nočejo pretrgati svoje balkanske popkovine s komunistično dediščino propadle Jugoslavije*" (Mag, 27. 11. 2002).

V jezikovnem smislu Slovenija ponovno zavzema personificirano podobo, reprezentirana je kot otrok, ki se odcepi od svoje 'matere' – Balkana in komunizma. Gre za težnjo po prehodu k univerzalnemu zakonu Evrope. Kot osnovni razlog, ki naj bi zaviral prehod v univerzalnost, sta navedena Balkan in komunizem. Da je prehod v univerzalno zaviral tudi in predvsem krščansko-socialistični diskurz, pa sem že pokazala.

Dihotomizacija 'Balkana' in 'Evrope' je očitna. Balkan je vedno opisan z negativnimi oznakami, tako da se vse evropsko kaže v toliko bolj pozitivni luči. "*Še nekaj dni in vsega bo konec: uspešna referendum bosta nas Slovence potisnila v drug svet, kjer bomo svobodno zadihali med (enakopravnimi) evropskimi narodi in kjer*

bo ostal le še spomin na naše balkanske dogodivščine (na izsiljevanja, vojne, umore, atentate itd.). To bo izjemen zgodovinski preskok..." (Mag, 19. 3. 2003).

Čeprav je nova slovenska identiteta konstruirana glede na svojo balkansko in socialistično preteklost, je tranzicija k evropskosti še vedno do neke mere negotova. To se kaže predvsem v vprašanju, ali je Slovenija res uspela opustiti svojo 'balkansko' identiteto, kajti 'evropska' in 'balkanska' identiteta se popolnoma izključujeta.

"(Ne)pravi Evropejci... Čeprav si kar naprej prizadevamo, da bi Evropo prepričali, da nismo Balkan... kar naprej ustvarjamo vtis nekakšne konfliktnosti in nenormalnosti, lahko bi rekli politične blaznosti, kar je tako značilno za Balkan" (Tednik Ptuj, 10. 5. 2001).

"Ostaja seveda kanček grenkobe, ker v Sloveniji kampanja za referendum ni potekala v najbolj omiknem ozračju. Še zlasti in kampanji o vstopu v zvezo Nato so se nekateri posluževali prostaških prijemov in osebnih žalitev. Ne eno in ne drugo ne bi smelo spadati v politiko, še zlasti pa ne v omikano srednjeevropsko državo. ...'evropski' namreč nisi samo zato, ker so te sprejeli v elitni klub, 'evropski' si, če se znaš tako tudi obnašati" (Večer, 27. 3. 2003).

Biti del Balkana ali imeti elemente 'balkanske' identitete je negativno, o čemer pričajo stereotipne predstave o Balkanu. Negativno konotacijo ima vse, kar označuje balkanskost. Torej 'necivilizirano'. Ločevanje med 'civilizirano Evropo', katere del bodo tudi Slovenci, če bodo 'popravili' svoje obnašanje, in 'neciviliziranim' Balkanom, je ponovno stereotip, na podlagi katerega se konstituirajo razlike med Subjektom in Drugim. Znebiti se 'balkanske' identitete pomeni vstopiti med 'civilizirane' narode, postati 'normalen', diplomatski in ugleden. Zato bo Slovenija pripravljena za svojo novo (evropsko) identiteto šele, ko se bo znebila vseh značilnosti balkanskosti. Slovenija mora torej svojo identiteto konstruirati, tako da negira vsakršen element svoje 'balkanskosti'.

Balkan in komunizem postaneta eno in isto, sinonim za vse negativno, saj sta v večini primerov del istega reda diskurza. Komunizem je razumljen kot politična realizacija balkanskega etosa. Označevalci za Balkan so: kaotičen, zakoten, cirkuški "*Politika na Balkanu ali balkanski cirkus*" (Nedeljski dnevnik, 16. 3. 2003), označevalci za komunizem pa: nedemokracijsko in lažniv. Tudi nasproti komunizmu stoji univerzalnost Evrope. Evropa pomeni sistem vrednot, v katerih komunizem nima svojega mesta, čeprav sta marksizem in komunizem povsem evropski domislici. Mit Evrope vsebuje svetle naracije vrednot, kot so svoboda, demokracija, blaginja, solidarnost, moderna tehnologija, predvsem pa visoka kultura (Puntscher Riekmann, 1997, 64–65). "*V vsakem primeru je vključitev v Evropsko zvezo za Slovenijo in Slovence nova stopnja k demokratizaciji, evropskim kulturnim in miselnim vzorcem*" (Demokracija, 8. 8. 2002).

Osnovna ideja, ki oddaljuje Slovenijo od Balkana in 'komunizma', je zasledovanje modela evropske demokracije. Demokratizacija je velikokrat izpostavljena kot temeljna pridobitev Slovenije ob vstopu v Evropsko unijo. Paradoks zasledovanja demokracije Derrida ob razloži s konceptom 'prihajajoča demokracija' (democracy to-come). Derrida (v Fritsch, 2002, 578) trdi, "da je ideja obljube vpisana v idejo demokracije: enakost, svoboda, svoboda govora, svoboda tiska – vse te stvari so kot obljube vpisane v demokracijo. Demokracija je obljuba. Zato je...edini režimski ali politično organizacijski koncept, v katerem je zgodovina, kot neskončni proces izboljševanja in doseganja popolnosti, vpisana v koncept. Torej gre za zgodovinski koncept skozi in skozi in zato mu pravim 'prihajajoč' (to come)". Demokracija je obljuba v smislu, da je na različnih delih sveta in v različnih obdobjih koncept demokracije vedno dobival nove pomene. V Sloveniji pa se je koncept demokracije vzpostavil predvsem kot negacija 'komunizma in balkanskosti' in se tesno veže na vse 'evropsko' in hkrati na vse, k čemur mora Slovenija stremeti.

Nacionalistični diskurz

Po osamosvojitvi je v Sloveniji vzniknila rodoljubna retorika in je mestoma zapadala v nacionalistične podtone. Prej sem pokazala, kako taka retorika deluje v odnosu do Evrope, sedaj pa bomo podrobneje pogledali, kakšna je v odnosu do Balkana.

Politični komentarji se pogosto vrtijo okrog vprašanja, kakšna bi morala biti prava in resnična slovenska identiteta, kaj izgrajuje slovensko nacionalno substanco in katera kontinuiteta slovenske identitete se mora ohranjati. Pogosto pri tem zapadejo v esencializem, diskriminacijo, stereotipe, nacionalizme in marginaliziranje, kadar se vprašanja nanašajo na vlogo Drugega. Z drugimi besedami, na delu je orientalizem (Said, 1996) ali v našem primeru celo balkanizem. Močnik (2003) pravi, da balkanizem ni nekaj, kar ločuje balkanske države od Evrope, ampak njihovo specifično sredstvo za integracijo v mednarodni sistem. Sicer pa ta iluzija ločevanja podpira in ustvarja lastno bistvo te integracije: vzdržuje balkanske države v inferiornem položaju. Orientalistična ideologija Balkana je tako mehanizem za zagotavljanje mednarodne dominacije.

Ker je bilo jedro jugoslovanskega spora v odnosu med Slovenijo in Srbijo, so pogosta personifikacija balkanske grožnje prav Srbi. "Dogajanje v Srbiji nas opozarja, kako prav je bilo, da smo se Slovenci osamosvojili in odšli iz balkanskega kotla. Vstop v Evropsko zvezo in Nato pa bo pomenil dokončno slovo od Balkanskega zakotja" (Demokracija, 20. 3. 2003). Nacionalna ogroženost pa je postala močna točka identifikacije, tudi kadar je sovražnik notranji. Nacionalizem je ideološki način, kako individuumi doživljajo svoje najbolj vsakdanje, konkretne zgodbe, način, kako zanje najdejo

krivca. Svojo moč gradi na ustvarjanju specifičnih fantazem nacionalne ogroženosti. "Nacionalna identifikacija z 'našo vrsto' namreč vselej temelji na fantazmi sovražnika, tujca, ki se je vrnil v našo družbo in nas nenehno ogroža s svojimi navadami, diskurzom, rituali, ki niso 'naše vrste'. Karkoli ta Drugi dela, nas ogroža že s samim obstojem. Fantazma tega, kako 'Drugi' živi na naš račun, lenari, izkorišča itd., se vedno znova oblikuje v skladu z našo željo. Tako je npr. večer očitek priseljencem, da so lenuhi, brez delovnih navad itd., hkrati pa se jim očita, da kradejo naša delovna mesta." (Salecl, 1993, 148). Naslednji primer kaže, da se je balkanske tradicije in navad potrebno izogniti in jih izključiti iz vsega, kar smatramo za 'evropsko'.

"Slovenski človek se je izjasnil za Evropo, kar pomeni stran od balkanskih navad in običajev. Naj živi takšna odločitev!" (Demokracija, 10. 4. 2003).

Seveda je nacionalistični diskurz lahko tudi zelo ekspliciten: "Na Kolpi bo v prihodnjih letih vzpostavljena šengenska meja, zaščiten z močjo zveze NATO. Balkan s tem ne bo več stalen vir ogrožanja in izsiljevanja naše države, ampak kvečjemu izletna točka" (Gorenjski glas, 4. 4. 2003).

"...Nato pa kot severnoatlantska vojaška zveza varovalni dežnik pred morebitnimi novimi fašizmi, nacizmi in komunizmi... naše članstvo bo pomagalo ... ideološko in politično očistiti naš prostor... Dokončno bo našla državljansko pravico v našem prostoru resnica" (Družina, 13. 4. 2003). Če želi Slovenija postati evropska, bo morala očistiti svojo regijo in družbo vsega, kar bi lahko bilo nedemokratsko.

Sovražnik ima navadno svojo lastno etnično in politično identiteto. Včasih je lahko notranji, to je etnično drugačen Drugi, ki živi na slovenskem ozemlju, ali spet drugič gre za političnega nasprotnika, ki se ga obravnava kot marginalnega in nepomembnega zaradi drugačnih političnih stališč. Marginalne skupine, na katere se avtor nanaša, so intelektualna levica in del civilne družbe.

"Natu nasprotujejo tudi vsi pri nas živeči Srbi, ki so ob osamosvojitvi na lahek način prišli do slovenskega državljanstva" (Demokracija, 5. 12. 2002).

"Ko sem jih videl na zadnjih demonstracijah v Ljubljani, sta bila zunanost in vedenje večine udeležencev takšna, da bi jim že vnaprej molil uro in denarnico, če bi jih zvečer kje srečal na samem, samo da me ne bi še pretepli. Zato je sramota za večino Slovencev, da dopuščamo, da taki ljudje predstavljajo in krojijo naše mnenje o vstopu v Nato!" (Demokracija, 5. 12. 2002).

"Mar bomo Slovenci zares dopustili, da nam neke obrobne skupine in tujerodci (mišljeni so Srbi op. av.) narekujejo, kako naj se odločimo?" (Demokracija, 5. 12. 2002).

V zadnjem primeru je razlikovanje med 'Slovenci' in 'tujerodci' ali 'marginalnimi skupinami' še bolj očitno, ker je beseda 'Slovenci' tudi semiotsko izpostavljena v

krepekem tisku, tako da ima dodatno 'moč' pri interperiranju bralca v subjektivno pozicijo Slovenca.

Vračanje v Evropo

Ena najbolj razširjenih idej je, da je slovenska identiteta v svoji esenci pravzaprav evropska in bi morala taka tudi ostati. *"Navsezadnje smo v Evropi že od nekdaj, naši interesi so predvsem tu. Uradna pridružitvev demokratični evropski družini bi morala biti le še formalnost"* (Večer, 3. 10. 2003). Njena pretekla jugoslovanska dimenzija je bila le motnja njene evropskosti. Zato bo integracijski proces slovensko identiteto pripeljal spet tja, kamor spada.

"Havel je čas komunizma označil kot čas laži, v katerem se identiteta ni mogla vzpostavljati: ali jo je človek prikril, ali so mu jo uničili, ali pa so ga odstranili. Odtod današnji problemi z identifikacijo" (Mag, 26. 3. 2003).

Pridružitve Slovenije Evropski uniji je bil proces, podvržen naturalizaciji, v smislu, da je integracija naravna posledica za evropsko državo, kakršna je Slovenija. Trditev, da je Slovenija v svojem bistvu evropska država, je uporabljena kot legitimizacija za zavračanje socialistične in na Balkan vezane preteklosti ter sredstvo za njeno legitimirano drugačenje. Posledica je zanikanje 'komunizma' kot dela slovenske identitete. Identiteta pomeni spraševati se o uporabi zgodovinskih, jezikovnih in kulturnih resursov v procesu 'postajanja nekaj', bolj kot pa 'biti nekaj': se pravi, ne, kdo smo ali od kod prihajamo, temveč, kaj lahko postanemo, kako smo reprezentirani in kako to vpliva na to, kako se bomo sami reprezentirali. Identitete se torej konstruirajo znotraj in ne zunaj reprezentacije (Hall, 1996, 4). Predpostavke 'evropskosti' identitete Slovencev sem našla v štirih kategorijah: geografski, zgodovinski, kulturni in religijski.

Geografska lega Slovenije je priročno sredstvo za naturalizacijo slovenske identitete kot evropske. Središčna lega Slovenijo simbolno povezuje z 'evropskostjo' njene identitete, kar ilustrira citat: *"Najprej se je treba zavedati, da nam ni treba riniti v Evropo, ker v njej smo že, in to skoraj v njenem središču samem"* (Primorske novice, 7. 2. 2003).

Tudi zgodovinska dejstva so pomembna za rekonstrukcijo evropskosti slovenske identitete. Tukaj je na delu tako imenovani 'zgodovinski mi', ki se nanaša na kolektivno in unificirano zgodovino (Wodak et al., 1999, 46).

"...pozabljamo, da smo Slovenci že zdavnaj stanovali v Evropi" (Večer, 24. 10. 2002).

"Od Karantanije, Trubarja, pomladi narodov sredi devetnajstega, antifašističnega boja sredi dvajsetega in osvobodilne vojne koncem dvajsetega stoletja je jasno, da smo doma v EU, ne da bi se kaj prida selili" (Delavska enotnost, 20. 3. 2003).

Da bi konstruiral 'velik namišljeni mi', avtor vključi tudi Slovence, ki so del narodove preteklosti, in jim preprosto doda skupino sedanjih slovenskih bralcev in drugih Slovencev. Za nameček je v prvem primeru Slovenija personificirana, kar še bolj vzbuja občutek kohezivnosti.

Dodaten element za identifikacijo z evropsko identiteto je bil podan predvsem v medijih, kjer so avtorji izpostavili religijsko dimenzijo identitete.

"Tudi v naših dneh ostaja evropska duša enotna. Poleg skupnega izvora ima tudi iste krščanske in človeške vrednote..." (Družina, 11. 8. 2002).

"...saj smo v Evropi že 1200 let, odkar smo kristjani..." (Družina, 30. 11. 2003).

V navedenem razberem enoznačno povezavo med krščanstvom, Evropo in Slovenijo: krščanstvo je enako Evropa, Slovenija je enako krščanstvo, torej Slovenija je enako Evropa.

Ob vsem tem je izpraševanje o esenci Slovenije in Slovencev seveda nelegitimno, saj je dvom o tem, ali je Slovenija evropska dežela, nedopusten. *"Menim, da izgubljam veliko preveč energije z razpravami o tem, ali naj se pridružimo osnovnim organizacijam zahodnega sveta, kamor zgodovinsko in kulturno nedvomno sodimo"* (Delo, 1. 2. 2003).

SKLEP

V prispevku sem predstavila diskurze, ki so konstruirali slovensko nacionalno identiteto v prelomnem obdobju pridruževanja evroatlantskim povezavam. V odnosu do 'Evrope' se je pokazala močna interdiskurzivna navezava na predmoderni krekovski diskurz. V zvezi s tem sem bila pozorna na pozivanja k manjvrednosti Slovencev, domačijskosti in zapiranju vaze, pa tudi na željo po partikularizmu, ki se mestoma kaže v nacionalističnem diskurzu. Zanimivo, da se ta ni oblikoval v odnosu do 'Evrope', temveč v odnosu do 'Balkana'. Ta je v tem primeru postal glavni označevalec tudi za vse jugoslovansko, socialistično in komunistično, torej za vso tisto 'negativno' preteklost, ki je pojmovana kot šum v kontinuiteti slovenske samobitnosti. 'Evropa' in Evropska unija, pogosto rabljeni kot sopomenki, sta se v tem primeru kazali kot antiteza 'balkanski' identiteti, ki jo je zavoljo zasledovanja 'demokratičnosti' potrebno opustiti. Lahko bi dejala, da se je slovenska identiteta v izbranem zgodovinskem trenutku hkrati oblikovala v odnosu do dveh Drugih (Evrope in Balkana) kot tudi do svojih preteklih konstrukcij (na primer hlapčevstvu, jugoslovanskosti).

Za zaključek bi se želela ponovno navezati na nekatere teoretske predpostavke, ki sem jih zastavila na začetku prispevka. Dejala sem, da se slovenska nacionalna identiteta konstruira skozi razliko do Drugega. Prvi način je njena konstrukcija v odnosu do 'Balkana' in socializma, drugi pa v odnosu do 'Evrope'. Konstruira pa

se tudi glede na svojo preteklo identitetno konstrukcijo oziroma s pomočjo diskurzov, kot je na primer kreovski. Čeprav sem se v članku pogosto sklicevala na diskurzivno teorijo Laclaua in Mouffove, moram opozoriti, da avtorja ne razvijeta analitičnega koncepta ali 'metodološkega' orodja (kakršno je na primer intertekstualna analiza), s katerim bi preverjala, kako in ali se diskurzi in identitete spreminjajo, kadar nastopi antagonistična diskurzivna pozicija in morebitna reartikulacija hegemonije. Ne povesta, kako in kateri antagonizmi vplivajo na ne-spremenljivost konstruirane identitete. S pomočjo nekaterih analitičnih prijemov, ki nakazujejo na intertekstualnost oziroma interdiskurzivnost (na primer analiza implicitne predpostavke), sem pokazala na relativno nespremenljivost diskurzov, ki kon-

struirajo slovensko identiteto. Analiza intertekstualnih kot tudi interdiskurzivnih elementov besedil namreč omogoča empirično preverjanje in analiziranje konstrukcije določene identitete. Kajti šele jezikovna oziroma besedilna analiza pokaže, da se diskurzi, ki konstruirajo slovensko nacionalno identiteto, kljub jasnemu antagonizmu ali dislokaciji strukture, ne spremenijo, ostanejo torej relativno fiksni oziroma konstantni. Kljub večkratni zamenjavi hegemonskih pozicij se torej reartikulirajo v prej že obstoječe relacije. Slovenska nacionalna identiteta se je verjetno najmočnejšemu rezu v svoji zgodovini "pustila ujeti v alternativo med fantazmami domačijskih mitov in fantazmo 'Evrope' na drugi strani" (Dolar, 2003, 35).

DISCURSIVE CONSTRUCTION OF SLOVENE NATIONAL IDENTITY. ANALYSIS OF POLITICAL NEWS COMMENTARIES IN THE PROCESS OF SLOVENE ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

Andreja VEZOVIK

University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, SI-1000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5

e-mail: andreja.vezovnik@fdv.uni-lj.si

SUMMARY

The article shows which discourses have shaped Slovene national identity in the process of the country's accession to Euro-Atlantic associations. On the theoretical level, it relies primarily on discourse theory and its understanding of identity as discursively constructed through the differences of the Other. Using the concept of intertextuality or interdiscursivity, it shows empirically that the understanding of identity in discourse theory is deficient, especially in aspects where theory advocates openness of social relations, changeability and emancipation. On the basis of the historical dimension or an overview of discourses that have constructed Slovene identity in the past, it shows their fixedness and persistence, which means that the field of identification has, despite the change in hegemonic relations, remained the same. The empirical aim of the article is to show how discourses shaped in the process of Slovene accession to Euro-Atlantic associations, have influenced the construction of Slovene national identity.

The research focuses on discourses produced in Slovene newspaper commentaries between 2001 and 2003. The main finding is that Slovene national identity has been shaped both through its relation to 'Europe' and to 'the Balkans'. The alteration of 'Europe' is shown predominantly through the catholic discourse from the end of the 19th century calling for patriotism, fear of all things foreign, servitude and masochistic introjection in the relation to 'Europe'. These elements are important for the constitution of Slovene national identity even today. The alteration of the 'Balkans' is shown mainly through its demand for particularity, ie. in its nationalist and patriotic discourse, constituted as an opposition to an 'uncivilised barbarian past'. The pursuit for democracy leads Slovene identity from 'Balkan barbarity' to 'European civilizedness'. The conclusion that the question of Slovene identity is a complex issue is therefore not surprising. The aim of the article is to shed light on those discourses that have 'struggled' to attain a hegemonic position in the analysed historical and social moment.

Key words: discourse, identity, intertextuality, universal, particular, Europe, the Balkans, Slovenia

VIRI IN LITERATURA

- Delavska enotnost**, 20. 3. 2003 – Hvalica, D.: Varni doma v EU. Delavska enotnost, 20. 3. 2003. Ljubljana.
- Delo**, 1. 12. 2001 – Bučar, F.: Na javni razprodaji. Delo, 1. 12. 2001. Ljubljana.
- Delo**, 1. 2. 2003 – Žekš, B.: Osamitev je počasna smrt. Delo, 1. 2. 2003. Ljubljana.
- Delo**, 4. 4. 2001 – Žitko, S.: Magične letnice za pridne kandidatke. Delo, 4. 4. 2001. Ljubljana.
- Delo**, 9. 1. 2003 – Taškar, J.: Nezaupnica ljudstvu ali samim sebi? Delo, 9. 1. 2003. Ljubljana.
- Demokracija**, 10. 4. 2003 – Cepl, K.: Referendum in posledice. Demokracija, 10. 4. 2003. Ljubljana.
- Demokracija**, 12. 4. 2001 – Cizelj, B.: Nezavest naroda. Demokracija, 12. 4. 2001. Ljubljana.
- Demokracija**, 20. 3. 2003 – Berlec, M.: Pred zgodovinsko priložnostjo. Demokracija, 20. 3. 2003. Ljubljana.
- Demokracija**, 5. 12. 2002 – Starič, P.: V Nato – da ali ne? Demokracija, 5. 12. 2002. Ljubljana.
- Demokracija**, 8. 8. 2002 – Berlec, M.: Trnova pot h koreninam. Demokracija, 8. 8. 2002. Ljubljana.
- Dnevnik**, 17. 4. 2003 – Ivelja, R.: V (novo) Evropo. Dnevnik, 17. 4. 2003. Ljubljana.
- Družina**, 11. 8. 2002 – Ocvirk, K.: Evropska zavest se je porodila na romanjih. Družina, 11. 8. 2002. Ljubljana.
- Družina**, 13. 4. 2003 – Rozman, B. (2003): Naša in letošnja velika noč. Družina, 13. 4. 2003. Ljubljana.
- Družina**, 28. 7. 2002 – Poznič, A.: Evropa ni argument. Družina, 28. 7. 2002. Ljubljana.
- Družina**, 30. 11. (2003): Kaj lahko pričakujejo od Evrope slovenski kristjani? Družina, 30. 11. 2003. Ljubljana.
- Finance**, 28. 10. 2003 – Ješovnik, P.: Huston, we have a problem! Finance, 28. 10. 2003. Ljubljana.
- Finance**, 31. 10. 2003 – Crnkovič, M.: Vloga države je trženje naroda. Finance, 31. 10. 2003. Ljubljana.
- Gorenjski glas**, 4. 4. 2003 – Grims, B.: Začetek konca tranzicije. Gorenjski glas, 4. 4. 2003. Kranj.
- Jana**, 26. 11. (2002): Povabilo na ples. Jana, 26. 11. 2002. Ljubljana.
- Mag**, 19. 3. 2003 – Markeš, J.: Med konci in začetki. Mag, 19. 3. 2003. Ljubljana.
- Mag**, 26. 3. 2003 – Juhant, J.: Identiteta od Balkana do Evrope. Mag, 26. 3. 2003. Ljubljana.
- Mag**, 27. 11. 2002 – Slivnik, D.: Zaseda na Gorenjskem. Mag, 27. 11. 2002. Ljubljana.
- Mladina**, 10. 3. 2003 – Nežmah, B.: V kraljestvu cincarjev. Mladina, 10. 3. 2003. Ljubljana.
- Mladina**, 26. 2. 2001 – Fatalist Jakob: Unikativ več ne delajo. Mladina, 26. 2. 2001. Ljubljana.
- Mladina**, 7. 1. 2002 – Gustinčič, J.: Prvi na vasi, zadnji v mestu? Mladina, 7. 1. 2002. Ljubljana.
- Nedeljski dnevnik**, 16. 3. 2003 – Damjanić, N.: Med Brusljem in Zagrebom. Nedeljski dnevnik, 16. 3. 2003. Ljubljana.
- Nedelo**, 5. 5. 2001 – Meršol, M.: Evropa nas čaka? Nedelo, 5. 5. 2001. Ljubljana.
- Nedelo**, 7. 7. 2002 – Dobnikar Šeruga, R.: Proti toku. Nedelo, 7. 7. 2002. Ljubljana.
- Primorske novice**, 29. 3. 2003 – Škrlić, R.: Hlapci na poti v Babilon. Primorske novice, 29. 3. 2003. Koper, Nova Gorica.
- Primorske novice**, 4. 1. 2002 – Koron, D.: Dovolj romantike, evro je tu. Primorske novice, 4. 1. 2002. Koper, Nova Gorica.
- Primorske novice**, 7. 2. 2003 – Pribac, B. (2003): Vanjo moramo, a ji ne smemo zaupati. Primorske novice, 7. 2. 2003. Koper, Nova Gorica.
- Primorske novice**, 7. 2. 2003 – Rustja, B.: Da bi nas kdaj ne bolela glava. Primorske novice, 7. 2. 2003. Koper, Nova Gorica.
- Slovenska panorama**, 23. 7. 2003 – Juri, A.: Kaj si o konvenciji o prihodnosti Slovenije mislim... Slovenska panorama, 23. 7. 2003. Ljubljana.
- Tednik Ptuj**, 10. 5. 2001 – Koprivc, J.: Kdo nas ne mara. Tednik Ptuj, 10. 5. 2001. Ptuj.
- Večer**, 1. 10. 2001 – Petek, M.: Tudi če je ne-umna, samo da je evropska. Večer, 1. 10. 2001. Maribor.
- Večer**, 15. 11. 2003 – Niedorfer, S.: Čuden diplomatski celofan. Večer, 15. 11. 2003. Maribor.
- Večer**, 24. 10. 2002 – Buldožer: Evropa nima pojma. Večer, 24. 10. 2002. Maribor.
- Večer**, 27. 11. 2002 – Vidic, I.: Kost za glodanje. Večer, 27. 11. 2002. Maribor.
- Večer**, 27. 3. 2002 – Brezigar, B.: Zmagala je politika. Večer, 27. 3. 2002. Maribor.
- Večer**, 29. 12. 2001 – Struc, M.: Zaupajmo vase. Večer, 29. 12. 2001. Maribor.
- Večer**, 3. 10. 2003 – Forstnerič Hajnšek, M.: Slovensčina v Evropi. Večer, 3. 10. 2003. Maribor.
- Althusser, L. (1995):** Ideology and Ideological State Apparatuses: Notes toward an Investigation. V: Tallack, D. (ed.): Critical Theory: A Reader. Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf, 298–313.
- Bauman, Z. (1996):** From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity. V: Hall, S., Du Gay, P. (eds.): Questions of Cultural Identity. London, Sage, 18–36.
- Cankar, I. (1994):** Hlapci. Ljubljana, Mihelač.
- Cillia de, R., Reisigl, M., Wodak, R. (1999):** The Discursive Construction of National Identities. Discourse and Society, 10, 2. London, 149–173.
- Derrida, J. (1981):** Positions. Chicago, The University of Chicago Press.
- Dijk, van T. A. (1998):** Opinions and Ideologies in the Press. V: Bell, A., Garrett, P. (eds.): Approaches to Media Discourse. Oxford, Malden, Blackwell, 21–63.
- Dolar, M. (2003):** Slovenska nacionalna identiteta in kultura: navodila za uporabo. V: Pagon, N., (ed.): Nacionalna identiteta in kultura. Ljubljana, ICK, 21–36.

- Fairclough, N. (1992):** *Discourse and Social Change*. Cambridge – Oxford, Polity Press – Blackwell Publishers.
- Fritsch, M. (2002):** *Derrida's Democracy to Come*. *Constellations* 9. New York, 574–597.
- Hall, S. (1996):** Introduction: Who Needs 'Identity'? V: Hall, S., du Gay, P. (eds.): *Questions of Cultural Identity*. London, Sage, 1–17.
- Kristeva, J. (1986/1996):** *The Kristeva Reader*. Oxford, Blackwell.
- Laclau, E. (2005):** *On Populist Reason*. London – New York, Verso.
- Laclau, E. (1996):** *Emancipations*. London, Verso.
- Laclau, E. (1990):** *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London, Verso.
- Laclau, E., Mouffe, C. (1987):** *Hegemonija in socialistična strategija: k radikalni demokratični politiki*. Ljubljana, Partizanska knjiga.
- Marchart, O. (2005):** In the Name of the People: Populist Reason and the Subject of the Political. *Dialectics*, 35, 3. Maryland, 3–19.
- Močnik, R. (1981–1982):** Tudi nekdanji so Slovenci slavili ali opomba o tem, kaj je realizem v politiki in kaj v literaturi. *Problemi razprave*, 11, 1. Ljubljana, 98–107.
- Močnik, R. (2003):** Balkan kao element u ideološkim mehanizama V: Bjelić, D. I., Savić, O. (eds.): *Balkan kao metafora: između globalizacije i fragmentacije*. Beograd, Beogradski krug, 98–137.
- Musek, J. (1994):** *Psihološki portret Slovencev*. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Pinter, A., Pajnik, M., Lenardič, Š., Vezovnik, A., Sedmak, M., Podovšovnik E. (2005):** *Oblikovanje spornih tem v javnosti: Metodološki korektiv longitudinalnega anketnega raziskovanja na podlagi uporabe analize besedil in procesne teorije javnega mnenja. Končno poročilo raziskave*. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno raziskovalno središče.
- Pirjevec, D. (1964):** *Ivan Cankar in evropska literatura*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Pirjevec, D. (1968):** *Hlapci, heroji, ljudje*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Puntscher Riekman, S. (1997):** The Myth of European Unity. V: Hosking, G., Schopfin, G. (eds.): *Myth and Nationhood*. London, Hurst&Company, 60–71.
- Rotar, B. (1981–1982):** Mehanika organov in mehanika gospodstva ali: kje je sedež duše. *Problemi razprave* 11–1. Ljubljana, 108–122.
- Said, E. (1996):** *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana, ISH.
- Salecl, R. (1993):** *Zakaj ubogamo oblast*. Ljubljana, DZS.
- Šabič, Z., Brglez, M. (2002):** The National Identity of Post-Communist Small States in the Process of Accession to the European Union: the Case of Slovenia. *Communist and Post-Communist Studies*, 35, 1. California, 67–84.
- Žižek, S. (1981–1982):** Kako so Slovenci postali pridni in kako bodo to, če bodo pridni, tudi ostali. *Problemi razprave*, 11, 1. Ljubljana, 85–97.
- Žižek, S. (1982):** *Zgodovina in nezavedno*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Žižek, S. (1984):** *Krekovstvo*. Družboslovne razprave, 1. Ljubljana, 147–164.
- Žižek, S. (1987):** *Jezik, ideologija, Slovenci*. Ljubljana, Delavska enotnost.
- Wodak, R., de Cillia, R., Reisigl, M., Liebhart, K. (1999):** *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh, Edinburgh University Press.

Sl. 1: Zastave.
Fig. 1: Flags.